

Української СРР "як ідеологічної філії Всесоюзної Академії наук" [20, с. 101].

Підводячи підсумки аналізу історіографії, присвяченої постаті О. Шліхтера, можемо констатувати, що, на сьогоднішній день маємо досить невеликий об'єм праць, присвячених зазначеній проблематиці. Більшість представлених нами авторів лише побіжно зупиняються на аналізі його діяльності в Україні. Але, на відміну від радянських істориків, які намагались всіляко возвеличувати і прикрасити діяльність останнього та наслідки цієї діяльності, сучасні вітчизняні та зарубіжні історики схильні більш критично іноді вкрай негативно оцінювати дії О. Шліхтера в Україні. Все ж наявна історіографічна база включає всі основні групи носіїв інформації (загальні праці, монографічні дослідження, дисертаційні дослідження, статті). В цілому ці роботи всебічно характеризують діяльність О. Шліхтера в Україні, а окремі факти, судження, висновки, узагальнення цих дослідників можуть бути використані при комплексному вивченні даної проблеми.

1. Большая советская энциклопедия: В 30 т. /Под ред. А.М. Прохорова / Н.К. Байбанов, В.Х. Василенко, Л.М. Володарский и др. – Т. 29. Чачан – Экс-Лебен. – М., 1978. 2. Борисов В.И. Продовольча політика на Україні. (1917-1920). / В.И. Борисов. – Луганськ, 1991. 3. Великая Октябрьская социалистическая революция: энциклопедия. / Под ред. П.А. Голуба, Ю.И. Кораблева, М.Т. Кузнецова, Ю.Ю. Фигатнера. – М., 1987. 4. Вирный Д.Ф. Александр Григорьевич Шлихтер. – К., 1979. 5. Вирный Д.Ф. Жизненный путь большевика. О А.Г. Шлихтере. / Вирный Д.Ф. – М., 1960. 6. Дорошко М.С. Большевицька номенклатура в радянській Україні у 1917-1938 рр.: особливості формування та наслідки діяльності. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. / М.О. Фролов. – Запоріжжя, 2008. 7. Дорошко М.С. Компартино-радянська номенклатура УСРР у 20-30-х рр. XX ст.: соціологічний аналіз. – К., 2004. 8. Єфремов С.О. Щоденники. 1923-1929 / Упорядники О.І. Путько та ін.; Наук. ред. Е.С. Соловей; Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського; Ін-т архівознавства. / С.О. Єфремов. – К., 1997. 9. Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / [Андрощук О.В., Баран В.К., Веселова О.М. та ін.]; під ред. В.А. Смоля. – Т. 2. – К., 2006. 10. Костюк Г. О. Сталінізм в Україні: Генеза і наслідки: Дослідження і спостереження сучасника. / Переклад з англ. Роксани Харчук. / Г.О. Костюк. – К., 1995. 11. Кульчицький С.В. Становлення основ соціалістического укладу життя крест'янства

УСРР. / С.В. Кульчицький, С.Р. Лях, В.И. Марочко. – К., 1988. 12. Кульчицький С.В. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С.В. Кульчицький. – К., 2008. 13. Кульчицький С.В. Рік "великого перелому". / С.В. Кульчицький. – К., 1991. 14. Кульчицький С.В. УСРР в добу "воєнного комунізму" (1917-1920): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. / С.В. Кульчицький – К., 1994. 15. Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України (1918-1991): історія, особи, стосунки. / В.С. Лозицький/ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К., 2005. 16. Майстренко І. Історія мого покоління: Спогади сучасника революційних подій в Україні. / І. Майстренко – Едмонтон, 1985. 17. Малик Я. І. Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917-1920 рр.): Дис... доктора істор. наук. / Малик Я.І. – Львів, 1997. 18. Михайличенко Д.Ю. Політика "воєнного комунізму" і українське селянство, 1919: Дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Д.Ю. Михайличенко. – Х., 2002. 19. Пастернак С. Україна під більшовиками (1919-1939): Спроба історичної студії. / Євген Пастернак. – Рівне, 2006. 20. Пігідо Ф. Україна під більшовицькою окупацією: Матеріали до історії боротьби українського народу в 1920-30-х роках. / Ф. Пігідо. – Мюнхен, 1956. 21. Політична історія України XX століття: У 6 т. / Редколегія: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2003. – Т. 3. Утвердження радянського ладу в Україні (1921-1938) / С.В. Кульчицький (кер. Ю.І. Шаповал, В.А. Греченко та ін.). – 2003. 22. Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук (Нарис історії). / Н.Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. 23. Радянська енциклопедія історії України: В 4 т. / Гол. Ред.. А.Д. Скоба, ред. Б.М. Бабій, С.М. Бібіков, О.А. Бородин, І.О. Гуржий та ін. – Т. 4. – К., 1972. 24. Рибалка І.К. Відновлення радянської влади на Україні (1918 – 1919). / І.К. Рибалка. – Х., 1957. 25. Сергійчук В.І. Як нас морили голодом. / В.І. Сергійчук. – К., 2006. 26. Солдатенко В.Ф. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. / В.Ф. Солдатенко. – К., 2002. 27. Суровцева Н.В. Спогади. / Н.В. Сурцева. – К.: В-во Олени Теліги, 1996. 28. Український хліб на експорт: 1932-1933. / Г. Боряк, Р. Круцик, Ю. Куляс, В. Лозицький. / За заг. ред. В. Сергійчука. – К., 2006. 29. Фролов М. О. Номенклатура еліта України та соціально-політичні джерела її формування у 1920-1930-х рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. / Фролов М.О. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. 30. Фролов М.О. Компартино-радянська еліта в Україні: особливості існування та функціонування в 1923-1928 рр. / М.О. Фролов. – Запоріжжя, 2004. 31. Фролов М.О. Компартино-радянська еліта в УСРР (1917-1922 рр): становлення та функціонування. / М.О. Фролов. – Запоріжжя, 2003. 32. Хміль І. В. Трудяще селянство України в боротьбі за владу Рад. – К.: Наукова думка, 1977. 33. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. № 39. – Оп. 4. – Спр. 236. 34. Шліхтер О.Г. Вибрані твори. / Шліхтер О.Г. – К., 1959. 35. Шліхтер О.Г. Твори: В 4 т. / О.Г. Шліхтер. / Всеукраїнська асоціація марксо-ленінських науково-дослідних інститутів. Аграрний інститут. – Х., 1932. – Т. 1. 36. Шліхтер О. За більшовицьку непримирненість в теорії // Більшовик України. / О. Шліхтер. – 1933. – № 5-6.

Надійшла до редколегії 17.02.10

А. Сергієнко, асп.

ВІДКРИТТЯ ЄПАРХІЙ ТА ЗМІНИ В СИСТЕМІ ЄПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

В статті розглядаються умови відкриття нових єпархій на території Російської імперії та становище єпархіальних архієреїв в другій половині ХІХ ст.

In the article are investigated conditions of opening of a new dioceses and a condition of diocesan bishops on the territory of the Russian empire in the in the second part of XIX century.

У ХVІІІ – ХІХ столітті на європейській частині Російської імперії спостерігається рівномірне розміщення православного населення, ці моменти пояснюються в більшій мірі тим, що населення європейованої частини імперії, в більшості, було православним. В той час як в азіатській частині Російської імперії, яка в зазначений період відзначалась стрімким збільшенням, православне населення було розпорошеним та змішувалось з іновірцями. Кількість православного населення збільшилась на 1,600.000 віруючих, після ліквідації греко-католицької церкви на Правобережній Україні (1839 р.).

Питання відкриття нових єпархій на території імперії, становище духовенства та єпархіальних архієреїв в тому числі, діяльність уряду в цьому напрямку стало

були розкриті в узагальнюючих працях по історії Російської церкви [14], а також стали предметом дослідження в роботах О.І. Конюченко [5], Б.М. Миронова [6]. Метою даної статті є висвітлення становища єпархіальних архієреїв та показати умови відкриття нових єпархій на території Російської імперії у зазначений період.

На території Російської імперії в 1861 р. нараховувалося 58 єпархій, в 1871 – 60, 1881 – 59, 1891 – 61 [13].

Збільшення кількості єпархій з другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. проходило на окраїнах Російської імперії в трьох напрямках: східному – Західний Сибір, Східний Сибір, Приамур'я, південному – Кавказ, Південна Україна, західному – Фінляндія.

Таблиця 1

Відкриття єпархій в другій половині XIX ст.

Рік	Єпархії
1850	Самарська Ризька
1851	Абхазька
1859	Уфимська Оренбурзька Таврійська
1861	Єнисейська Красноярська
1869	Якутська
1870	Алеутська Алякинська
1871	Ташкентська Туркестанська
1885	Владикавказька Єкатеринбургська
1892	Фінляндська Выборгська
1894	Владикавказька Маздовська Нерчинська Забайкальська
1895	Омська Семіпалатинська

Відкриття нових єпархій було зумовлене різним спектром причин. Так, наприклад, в 1859 році розділ Оренбурзької єпархії на дві – Уфимську та Оренбурзьку, як пояснював Обер-прокурор у звіті за 1859 р. був зумовлений великими розмірами Оренбурзького краю та, відповідно, віддаленістю між містами і парафіями, а також наближеністю Архангельського краю, серед жителів якого була значна кількість розкольників та іновірців.

Відкриття Якутської єпархії пояснювалося перш за все розмірами однойменної області, що ускладнювало зв'язок вікарія з Камчатським єпархіальним архієреєм. Не менш важливим фактором стала і різниця в побути та звичаях в порівнянні з іншими областями губернії [21, с.23].

На Північноамериканському континенті ситуація ускладнювалась тим, що ці території були відокремлені від території імперії і були колишніми колоніями. На цих землях нараховувалося 12 тис. осіб православного сповідання, 8 церков, 35 каплиць, 11 священнослужителів та 16 церковнослужителів. Місцеві причти утримувались за рахунок американських компаній, отримуючи 7 тис. руб. щорічно. За такої ситуації Св. Синод постановив: для управління православними церквами в американських володіннях запровадити самостійну архієрейську кафедру – Камчатську єпархію, замість існуючого на той час Новоархангельського вікаріянства. Єпископи цієї кафедри отримали права єпархіального архієрея і перебували в безпосередній залежності від Св. Синоду. При кафедрі американських церков залишалось духовне правління в тому ж складі що й при Новоархангельському вікаріянстві, з покладанням на нього обов'язків консисторії. Склад осіб при кафедральних соборах та архієрейських будинках повинен був формуватися після отримання з Синоду штатного розкладу. Для заміщення посад церковно- та священнослужителів на території єпархії, при відсутності кандидатів, викликали претендентів з Росії через зв'язки з єпархіальним керівництвом. З утворенням Камчатської єпархії, залишалися діючими даровані в 1865 році права та переваги по відношенню до платні та пенсії духовенству, що служить в Америці. Преосвященні отримали право скорочувати кількість приходів в єпархії при ускладненні сполучення з деякими місцевостями чи через ускладнення з продовольством [3, с.262-263].

Така активізація формування нових єпархіально-адміністративних одиниць в Російській імперії другої половини XIX ст., на перший погляд, прямо могла б свідчити про прагнення держави посилити свій політичний контроль на вищевказаних територіях. Але все набагато простіше – поява нових церковно-адміністративних одиниць була зумовлена поширенням російського населення на слабо заселені та неосвоєні території імперії, колонізацією, що супроводжувалось становленням та розвитком церковних структур та активізацією на новоосвоєних територіях місіонерської діяльності. Світській владі відводилась функція офіційного оформлення вже сформованої церковної одиниці та надання їй звання єпархії.

Загалом, відкриття нової єпархії було непростю справою, вимагало докладного опрацювання цього питання. Непродумані дії могли привести до конфлікту і зниження ефективності в церковному управлінні. Прикладом можливості виникнення конфлікту є лист єпископа Імеретинського Гаврила до Іонікія, єпископа Московського в 1885 році. Автор листа висловлює свої хвилювання з приводу передбачуваного поділу єпархій в Західній Грузії та нарікає на той факт, що центральна влада не цікавиться інтересами місцевих жителів та керівництва: "...Якщо з загальноцерковних справ я не можу дати вірної поради, то з приводу поділу єпархій зміг би дати кілька вірних порад, адже я в цьому краї служу майже тридцять років. Місцеві жителі, їх думки, симпатії, потреби та бажання мені відомі як свої п'ять пальців" [4, л.2].

Що стосується співвідношення кількості відкритих кафедр до кількісного складу преосвящених, які управляли ними, то тут простежується значна перевага в бік преосвящених. Оскільки, як зазначає у своїй праці Преображенський І., кількісне зростання складу преосвящених пов'язувалося перш за все зі зростанням складу православних віруючих.

На чолі кожної з єпархій, як зазначалось вище, стояли архієреї різних рангів. При кожному з них числився цілий штат, котрий повинен був забезпечувати належні умови для життя та діяльності владики. Резиденцією преосвященного та місцем роботи його помічників був архієрейський будинок. До його функцій відносились: збір єпископських прибутків з церков та монастирів, підготовка всього необхідного для виїзду єпископа, забезпечення продовольчих запасів, виділення коштів на архієрейську особу, а також збір відомостей про діяльність церков та монастирів, ділова переписка.

Архієрейські будинки на рівні з монастирями мали право на землі, які надавалися державою (до 60 десятин землі), один млин та рибні ловлі [16, с.458]. Там, де місцеві умови не дозволяли виконати в повній мірі законоположення, місцева влада пропонувала інші варіанти, наприклад грошову компенсацію. Разом з тим, дана власність не могла відчужуватись, продаватись, але не заборонялося здавати в оренду землі та угіддя, які не використовуються в господарстві терміном на 12 років. Заборона поширювалась лише на впровадження на даних територіях торгових організацій. Архієрейські будинки не мали права вимагати зміни відведених їм державних земель, крім особливих випадків і лише з найвищого дозволу.

Особисто підібрані архієреєм люди входили до штату архієрейського будинку. Економ відповідав за господарство, фінансовими справами керував казначей – обидва були монахами. Їхнє призначення та звільнення зі служби залежало від самого преосвященного [15, с.49].

Сам кількісний склад осіб, які входили до архієрейського будинку, регламентувався Синодом та залежав від того до якого класу відносилась єпархія. Фінансу-

вання архієрейських будинків велося вкрай нерівномірно, а їхні штати переглядалися лише за крайньої необхідності, тому більшість з них мали численні позики та борги. Так єпископ Тамбовський Паладій ділився своїми враженнями щодо отриманого ним в управління архієрейського будинку: "Новою кафедрою задоволений, хоча архієрейський борг в 13.700 руб. не може не пригнічувати мене. Попередник мій, судячи з усього, любив пишність і добував в архієрейському будинку ще один поверх, а прибирання та обслуговування будинку коштує дорого... Всі гроші, що збиралися на ремонт монастирської церкви пішли на непотрібне будівництво... Тож мені самому доведеться сплатувати борги архієрейського будинку" [8, л.30], "...загалом архієрейський будинок не має забезпечення. При будинку 400 десятин землі, але зручних лише 130 десятин, а решта під болотами, чагарниками та лісом. Землі не дають прибутку і архієрей утримується власне на прибутки від монастирів, яких ледь вистачає на прожиття" [7, л.35].

Самі архієреї безпосередньо повинні були звітуватися перед Синодом, звідки отримували накази та постанови. Вони мали право приймати участь в засіданнях Синоду при попередньому обговоренні наказів імператора та при прийнятті постанов Синоду. Багато кому не вдавалося знайти спільної мови з обер-прокурором чи іншими учасниками синодальних засідань. Так, преосвящений Тверський був повернутий до Твері, за те, що при слуханні та підписанні паперів заявляв свою думку не завжди погоджену з обер-прокурором, а останній цього не любив. Така ж ситуація трапилася і з архієпископом Іркутським Веніаміном, якого викликали до Синоду у 1886 р. Він мав необережність критикувати діяльність керівництва по церковно-шкільних справах і вже через місяць був повернутий до своєї єпархії. Такі відносини між обер-прокурором та преосвященими членами Синоду не на жарт загострювали ситуацію – перший звинувачував архієреїв у пасивності, тоді як останні не бачили своєї значущості в роботі Синоду. З цього приводу архієпископ Никанор говорив, що головне призначення присутніх в Синоді – це ставити підписи в синодальних протоколах та журналах і не важливо чи ти погоджуєшся з прийнятими рішеннями чи ні [12, с.33].

В управлінні єпархіями архієреї теж вимагали від Обер-прокурора змін, а саме – розширення своїх повноважень. На одному з соборів Тверський архієпископ Сава Тихомиров висловився за те, щоб архієреям було надано право самостійно розпоряджатися коштами, які держава виділяє на духовенство їх єпархій. В свою чергу митрополит Київський Платон пропонував запровадити митрополичі округи, котрі б охопили декілька єпархій і отримали б ряд повноважень від Синоду. Цей крок міг би звільнити єпископів від безкінечної канцелярської роботи, та дозволити зайнятися більш важливішими єпархіальними справами, але Обер-прокурор постійно перешкодив митрополиту винести це питання на обговорення Синоду.

Владі єпархіальних архієреїв підкорялись всі церковні установи, православні жителі та клір. Лише ставропігійні монастирі перебували під безпосереднім контролем Синоду, на них не поширювалась влада єпархіального архієрея. В своїй єпархії архієрей контролював всі церковні процеси. Роз'яснення основних його повноважень містилися в Статуті Духовних консисторій та Духовному регламенті, а також в окремих імператорських наказах.

Не залишається поза увагою і той момент, що управління єпархіями, вірніше сказати діяльність архієреїв, контролювалося негласно і самим обер-прокурором.

Так, в одному з листів до імператора, з приводу прийому митрополита Київського Платона. К. Победоносцев нарікає на слабе здоров'я преосвященного: "Старий митрополит не в змозі задовольнити потреби єпархії... Сам інколи усвідомлює свою слабкість, але не наважується визнати себе слабким для правління. Хоче все робити сам та не може, але і своїх вікаріїв не допускає до самостійних розпоряджень. Просив в мене дозволу на те щоб завести при собі т. з. каодьютора (помічника), але це неможливо, оскільки втрачається функція вікаріїв. Єдиний вихід – відправити митрополита на відпочинок, тоді б управління Київською єпархією перейшло до інших рук, хоча б в званні архієпископа Київського..." [10, л.5].

При виборі претендентів на управління єпархіями варто було враховувати як особливості самих єпархій (територіальне розташування, потреби) так і зважати на політичні орієнтири архієреїв. Саме політика переведення преосвящених з однієї кафедри на іншу особливо була популярна в другій половині XIX ст. Такі дії Синоду сприймалися або як винагорода за службу або як покарання за провини преосвященного. При цьому, значну роль відігравав авторитет архієреїв в Синоді: "В Ярославль призначений Димитрій Одеський, в Одесу – Леонтій Подольський, в Подольськ – Сергій Курський, в Курськ – Сава Полоцький, у Вітебськ – Іосиф Ковенський, в Ригу – Серафим Смоленський, в Харків – Григорій Калужський, а в Калугу – Феоктист Староруський... Давно у нас не було таких переміщень архієреїв одночасно, це викликало чимало суперечок. Особливо граф протестував проти Сергія в Полоцьк, багато чого висловив нескромного проти нього [1, л.19] ...Призначення преосвященного Леоніда в Ярославль здійснювалось в Синоді таємно. До затвердження імператором ніхто не знав про це, крім членів Синоду та графа, боячись щоб Леонід не відмовився, якщо дізнається до затвердження, що безперечно так би і сталося" [1, л.26].

Частими були переміщення архієреїв і за часів керівництва К. Победоносцева. Із 49 єпархіальних архієреїв, які були переміщені в період з 1881-1894 рр., вісім було переведено по два і вісім – по три рази. В 1892-1893 рр. було переведено 15 єпархіальних архієреїв. До того ж їх часто призначали до віддалених єпархій, які значно відрізнялися від попередніх місць служби.

Частина адміністративних справ в єпархії безпосередньо залежала від рішень та роботи самих єпархіальних архієреїв. В 1865 р. їм було надано право самостійно давати дозвіл на будівництво та перепланування соборних, приходських, цвинтарних і монастирських церков у всіх містах, крім столиці, тоді як на реконструкцію та перебудову будівель XVIII ст. та більш ранніх потрібно було питати дозволу в Синоді, звідти ж отримувати кошти на відбудову [20].

Ті справи, що стосувалися церковно- та священнослужителів вирішувалися безпосередньо в єпархії, наприклад: призначення до парафіяльних церков священників, дияконів, затвердження на посаді благочинних. Всі відомості про претендентів на ці посади збирались та розглядалися в духовній консисторії, а потім йшли на затвердження єпархіального архієрея [17, с.30]. Він отримав право самостійно давати дозвіл на будівництво церков на місцях, крім столиць [19], таке право раніше належало Синоду. Крім того, на власний розсуд архієрея, дозволялось облаштовувати церкви в будинках для осіб що "мали право на особливу повагу", які не можуть відвідувати приходські храми за віком та по хворобі, не враховуючи домових церков в столицях [18].

Синодові архієрей повинен був сповіщати про смерть настоятелів чи настоятельниць монастирів в

своїй єпархії, або ж подавав до Синоду на затвердження кандидатів на посади настоятелів монастирів разом зі щорічними відомостями про кількісний склад церковного кліру та чернецтва в своїй єпархії. Крім того архієрей власноруч здійснював постриг в ченці, або ж давав на те дозвіл. Особисті керівні якості преосвященного мали вплив на його авторитет серед архієреїв та політику в єпархії.

В Полтавській єпархії архієрей Іоанн набув популярності через активну підтримку духовної освіти – в 1862 році він перевів духовну семінарію з Переяслава до Полтави, за відсутності вільних приміщень, наказав розмістити її в приміщенні духовної консисторії, тоді як останню перевів у наймані приміщення. В 1868 році на території єпархії відкривалися жіночі єпархіальні учили-

ща. Архієрей переймався освітнім рівнем церковних служителів – віддавав наказ благочинним, щоб усі прохачі на посади псаломщиків здавали іспити, які вони повинні були проходити під час служби в кафедральних соборах для випробування їх здібностей. Щоб закріпити духовні зв'язки священників з парафіянами намагався обмежувати практику переходів з парафії в парафію [11, с. 100].

Духовна консисторія контролювала кошти, що виходили на витрати архієрею і в разі нестачі, останній повинен був подати розпис витрачених коштів до консисторії. Вона в свою чергу подавала на затвердження архієрею журнали та протоколи своїх засідань. Преосвященний міг погодитися з рішеннями по наведених справах, міг повернути на перегляд, або ж вирішити справу на власний розсуд.

Таблиця 2

Державне утримання архієрейських кафедр та консисторій за штатами 1866 р.

Назва кафедри (рік заснування)	За штатами 1866 р.	
	Утримання архієрейських кафедр	Утримання консисторій
1. Київська єпархія (988 р.)	15.960 руб.	7.289 руб. 10 коп.
2. Новгородська єпархія (992 р.)	12.559 руб. 69 коп.	2.697 руб. 69 коп.
3. Московська єпархія (1329 р.)	10.246 руб. 14 коп.	6.195 руб. 93 коп.
4. С.-Петербурзька єпархія (1747 р.)	44.397 руб. 67 коп.	8.998 руб. 4 коп.

Зважаючи на незначні суми, які виділялися на утримання більшої частини єпархіальних архієреїв та причтам кафедральних соборів, в 1867 році Синод переглянув штати архієрейських будинків та кафедральних соборів, та для збільшення розмірів їх утримання, скоротив деякі статті витрат. Нові штати мали наступний вигляд: преосвященним дванадцяти єпархій (С.-Петербурзької, Київської, Литовської, Волинської, Могилевської, Московської, Мінської, Подільської, Ризької, Таврійської та Кавказької) було призначено утримання по 4000 руб., в Оренбурзькій єпархії 2.750 руб., у всіх інших – по 1.500 руб. Разом з тим, було відмінено поділ єпархій за класами (введено за Катерини II), оскільки даний поділ не пояснювався ні старшинством, ні територіальними розмірами єпархій чи складністю в управлінні. Московський та С.-Петербурзький архієрейські будинки, що отримали нижчі оклади в порівнянні з Ризькою, Волинською, Могилевською, Мінською, Подільською, Полоцькою та Таврійською єпархіями отримали рівні суми на утримання штату архієрея в розмірі 4.350 руб. У двох митрополіях Київській та Литовській залишені дещо вищі ставки – 5.000 руб. Решті єпархій призначено на утримання архієрейських будинків по 3.100 руб. Відхід від цих положень передбачався для тих єпархій фінансування яких велося з інших джерел прибутків. Донський, кавказький та сибірський архієрейські будинки утримувались за рахунок коштів війська донського, з податків на приватні земські повинності та з приватного громадського збору. По Донській єпархії було передбачено утримання архієрейського штату в 4.860 руб., по Кавказькій – 3.970 руб., в Камчатській – 3.960 руб., в Єнисейській, Іркутській, Тобольській та Томській по 3.700 руб. [2, с.507-512].

Отже, особливістю єпархіального адміністративно-територіального поділу імперії було те, що кордони губерній та єпархій фактично співпадали. За такого поділу посилювався контроль світської влади над духовною та була необхідність узгоджувати дії на спільній території. Збільшення кількості єпархій з другої половини XIX – на початку XX ст. проходило на окраїнах Російсь-

кої імперії в трьох напрямках: східному – Західний Сибір, Східний Сибір, Приамур'я, південному – Кавказ, західному – Польща та Фінляндія. Функціонування новоутворених єпархіально-адміністративних одиниць відрізнялось від центральних регіонів та мало свої локальні складнощі. Крім того у відкритих єпархіях активно розгортали свою діяльність православні місії. Становище архієреїв багато в чому визначалось загальнодержавною церковною політикою та особистим статусом преосвященних в церковних колах. Активно діяла система переміщення архієреїв по кафедрах, що слугувало свідченням винагороди преосвященного чи покарання.

1. Письмо к преосвященному Саве Тихомирову от 10 сентября 1874 г. // НИОР РГБ, ф. 262. – Папка 54 – Д.48 – л.19. 2. Извлечение из Всеподданнейшего отчета Обер-прокурора за 1867 г // КЕВ – 1869 – №14 – С.507–512. 3. Извлечение из Всеподданнейшего отчета Обер-прокурора за 1867 г. / Киевские Епархиальные ведомости – К., 1869 р. – №7 – С.262–263. 4. IP НБУ ім. В.Вернадського – Ф.13 – Спр. №3411 – л.2; 5. Конюченко А.И. Тона и полутона белого духовенства России (вторая половина XIX – начало XX века): Монография. / А. Конюченко – Челябинск: ЦНТИ, 2006. – 200 с. 6. Мионов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в) генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. В 2-х т. – СПб., 1999. 7. НИОР РГБ – ф.262 – Папка 54. – дело №48 / Выписки из писем. – л.35. 8. НИОР РГБ – ф.262. Савва (Тихомиров), архиепископ Тверской – Папка 54. – дело №48 / Выписки из писем. – л.30. 9. НИОР РГБ, ф. 262. – П.54 – Д.48 – л. 26. 10. НИОР РГБ, ф.230. – Папка 10802 – дело №4. – л.5; 11. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем – Полтава, 1901 – С. 100. 12. Полунов А.Ю. Под властью Обер-прокурора. Государство и церковь в эпоху Александра III. / А. Полунов – М.: "АИРО-XX", 1996. – С.33. 13. Преображенский И. Отечественная церковь по статистическим данным с 1840-41 по 1890-91 гг./ И. Преображенский – С-Пб.: типография Э.Арнольда – 1897, 236 с. 14. Никольский Н.. История Русской церкви / М.Никольский – М., 1983 – 448 с.; Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX в. / Д. Поспеловский – М.: изд-во "Республика", 1995. 15. Римский С.В. Российская православная церковь в XIX веке / С. Римский // Ученые записки ДЮИ – Ростов н/Д, 1997 – С.49. 16. Свод Законов Российской империи, 1857. – Т.IX – С.458. 17. Устав Духовных консисторий – С. 30. 18. ЦДІА України в м. Києві, Ф.127 – Опис 837 – Спр. №224. 19. ЦДІА України в м. Києві, Ф.127 – Опис 837 – Спр. №228. 20. ЦДІА України в м. Києві, Ф.127. – Опис 837 – Спр. №223. 21. Экземплярский П. Епархиальное управление в русской церкви в период синодальный / П. Экземплярский // IP НБУ ім. В.Вернадського – Ф.XIII – С.23.

Надійшла до редколегії 17.02.10